

استانداران گیلان

از آغاز تا سال ۱۳۵۷

دکتر هومن یوسفدهی

سرشناسنامه: یوسفدهی، هومن، ۱۳۴۹ -
 عنوان و پدیدآور: استانداران گیلان / هومن یوسفدهی-
 مشخصات نشر: نشر فرهنگ ایلیا، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۱۵۳ ص.
 شابک: ۲- ۳۵۱- ۱۹۰- ۹۶۴- ۹۷۸-
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۱۱- ۱۱۴.
 موضوع: استانداران و فرمانداران - ایران - گیلان - قرن ۱۴.
 موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴ - ۱۳۲۰
 رده‌بندی کنگره: ۹۱۳۹۳ ی ۹۸۵ ی / DSR ۲۰۴۹
 رده‌بندی دیوی: ۲۳۰۹۲۲ / ۹۵۵
 شماره کتاب‌خانه ملی: ۳۴۱۷۶۵۱

نشر ایلیا

- استانداران گیلان (از آغاز تا سال ۱۳۵۷) • دکتر هومن یوسفدهی
- چاپ نخست: ۱۳۹۳ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • شماره نشر: ۴۸۰
- آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا • صفحه‌آرایی: وحید باقری
- همه‌ی حقوق این کتاب محفوظ است.
- شابک: ۲- ۳۵۱- ۱۹۰- ۹۶۴- ۹۷۸-
- نشر فرهنگ ایلیا؛ رشت، خیابان آزادگان، جنب دبیرستان دکتر بهشتی،
 (خ صفايي)، خیابان حاتم، شماره ۴۹
- تلفن: ۲۳۲۲۴۴۷۳۲ ۲۳۲۲۴۴۷۳۲ • دورنگار: ۲۳۲۲۱۸۲۸ - ۰۱۳۱

Email: nashreilia@yahoo.com

www.nashreilia.ir

فهرست

۹

مقدمه

۱۳

ایران و گیلان در دوره‌ی سلطنت پهلوی‌ها

آغاز سلطنت رضا شاه پهلوی (۱۴) / تغییر و نوسازی (۱۶) /
 باستان‌گرایی و تجدّد (۱۸) / تجاوز بیگانگان به خاک ایران (۲۱) /
 روی کار آمدن محمدرضا شاه (۲۳) / ادامه حضور بیگانگان و
 بلوای رشت (۲۳) / حوادث بعدی (۲۵) / دولت‌های مستعجل
 (۲۷) / قوام و آذربایجان (۲۸) / دولت‌های درباری (۳۲) / ترور شاه
 (۳۳) / قرارداد گس - گلشائیان (۳۴) / رزم‌آرا (۳۵) / دولت ملی
 دکتر مصدق (۳۸) / اوضاع گیلان (۳۹) / مبارزه با استعمارگران
 (۳۹) / کودتای آمریکایی ۲۸ مرداد (۴۱) / کابینه کودتا (۴۲) /
 قدرت یافتن شاه (۴۴) / آغاز مصرف‌گرایی (۴۶) / دولت شریف
 امامی (۴۸) / امینی و اصلاحات ارضی (۴۹) / انقلاب سفید
 (۵۰) / نوگرایی (۵۳) / سیزده سال نخست‌وزیری هویدا (۵۵) /
 حزب رستاخیز (۵۹) / آغاز مبارزه (۶۱) / دولت آشتی ملی (۶۲) /
 در آستانه پیروزی (۶۳)

شرح حال استانداران گیلان

۶۷

امیراصلان خواجه نوری

۷۱

حسن رئیس

۱۳

محمدجواد اسفندیاری

۷۶

نظام الدین حکمت

۷۸

رضا افشار

۸۱

رضاعلی دیوان‌بیگی

۸۴

سید مهدی مشیر فاطمی

۸۷

قاسم‌صور اسرافیل

۹۰

باقر عظیمی

۹۲

محمدعلی مجد

۹۴	نادر آراسته
۹۷	حسن فرزانه
۹۹	عبدالحسین مسعود انصاری
۱۰۲	شمس‌الذین امیر علایی
۱۰۵	علی اکبر سیف افشار
۱۰۷	ارسلان خلعتبری
۱۱۰	غلامحسین افخم حکمت
۱۱۲	سید محمد علی کشاورز صدر
۱۱۴	محمد علی مقدم
۱۱۶	عباس حشمتی
۱۱۸	غلامحسین مفتاح
۱۲۰	رضا جعفری
۱۲۳	هادی اشتری
۱۲۵	شاپور میهن
۱۲۷	علی دهقان
۱۲۹	عباس بابک
۱۳۲	احمد علی آبادی
۱۳۴	تقی سرلک
۱۳۶	محمد سام
۱۳۸	علی اصغر طاهری
۱۳۹	غلامرضا عون جزایری
۱۴۰	محمود توانا
۱۴۱	عطاء الله معتدل
۱۴۲	محمد طباطبایی

۱۴۴	فهرست استانداران گیلان در دوره‌ی پهلوی
۱۴۶	منابع
۱۴۹	نمایه

یادداشت حوزه‌ی هنری گیلان

گیلان در طول تاریخ معاصر همواره نگاه حاکمان را به خویش جلب کرده است. وجود محصولات مهمی چون ابریشم، برنج، خاویار و...، هم چنین اهمیت تجاری و قرار گرفتن بر سر راه اروپا و خوی استبدادستیزی مردم این منطقه از جمله در نهضت مشروطه که منجر به فتح تهران از سوی گیلانی‌ها گردید و سپس رویداد خیزش جنگل که سبب شد مردم این دیار هم‌زمان در مقابل سه جبهه‌ی روس، انگلیس و حکومت مرکزی ایستادگی کنند؛ نگاهی دیگرگونه به این استان را سبب شده است.

با روی کار آمدن رضا خان میرنج، فصل جدیدی از تقسیمات کشوری در ایران رقم خورد و ولایات ایران دستخوش تقسیم‌بندی‌های متفاوت شدند. در اهمیت گیلان همین بس که در تقسیمات سال ۱۳۱۶ خورشیدی گیلان شامل شهرستان‌های رشت، قزوین، ساوه، زنجان، سلطان‌آباد (اراک) و شهمسوار به مرکزیت رشت به عنوان استان اول نامگذاری شد.

والیان و استانداران همواره بالاترین مقام اجرایی و نمایندگی ارشد حکومت در استان محسوب می‌شدند که قدرت، هوشمندی، درک شرایط اجتماعی و اقتصادی و... آنان همواره در پیشرفت یا عقب‌ماندگی یک استان موثر بوده است. شناخت این رجال سیاسی و بررسی تحولات دوره‌ی زمامداری آنان بخشی از تاریخ این سرزمین است که راه را برای پژوهش‌های بیشتر درباره‌ی تاریخ معاصر گیلان خواهد گشود.

حوزه‌ی هنری گیلان ضمن سپاس از تلاش‌های دکتر هومن یوسفدهی که با صبر و طمانینه این اثر را آماده‌ی انتشار کرده است، آن را به همه‌ی دوستداران این خطه از ایران زمین تقدیم می‌نماید.

مقدمه

تردیدی نیست که انقراض قاجاریه در سال ۱۳۰۴^۱ صفحه جدیدی در تاریخ ایران گشود؛ ولی علی‌رغم مجاهدت‌های چندین ساله مشروطه‌خواهان در راه استقلال و آزادی، هرج و مرج و ناامنی کشور، نابسامانی اوضاع اقتصادی و مداخله بیگانگان، موجبات استقرار یک نظام استبدادی به ظاهر مشروطه را فراهم آورد.

هرچند حاصل این نظام استبدادی، یکپارچگی و نوسازی کشور، تأسیس نهادهای پیشرفته دولتی و تغییرات فراوان فرهنگی و اجتماعی بود؛ ولی خواست همیشگی ایرانیان یعنی استقلال و آزادی چون بغضی در گلو و آتشی زیر خاکستر باقی ماند و گاه در قالب نهضت ملی شدن نفت و گاه به صورت مبارزات سیاسی و در برخی مواقع اقدامات مسلحانه آشکار می‌شد.

انباشت مطالبات مردم، نابرابری اجتماعی و عدم تناسب تغییرات اجتماعی با فرهنگ جامعه از یک سو و از سوی دیگر عدم انعطاف سیاسی رژیم و غرور و خودبزرگ‌بینی پهلوی دوم موجبات انقلاب اسلامی بهمن ۱۳۵۷ را فراهم آورد.

گیلان در دوران پهلوی‌ها سرنوشتی جدا از سایر نقاط کشور نداشت و شاید هم به دلیل تفاوت‌های فرهنگی‌اش بیشتر و سریع‌تر از دیگر استان‌ها مسیر مدرنیزم را سپری کرد؛ ولی بسیاری از گیلانیان بر این باورند که این

۱. تمامی تاریخ‌ها در متن کتاب شمسی (خورشیدی) است و در صورت لزوم سال‌های قمری و میلادی با علامت اختصاری ق و م مشخص شده است.

استان همیشه قربانی بی‌توجهی و سوءمدیریت و گاه غرض‌ورزی مدیران و مسئولان کشوری بوده و فقر و بی‌کاری و محرومیت مردم در زیر پوشش سبز آن مخفی مانده است.

نگارنده به هیچ روی قصد داوری درباره عملکرد استانداران گذشته را ندارم و آنچه مرا به تهیه و تدوین کتاب حاضر واداشت، استقبال هموطنان گیلانی از کتاب حکمرانان گیلان در عهد زندیه و قاجاریه بود که این اثر به نوعی ادامه همان کتاب محسوب می‌شود، وگرنه پس از چهل و اندی سال زندگی و سال‌ها مطالعه تاریخ و مشاهده اوضاع ایران و جهان، به من آموخته است که خواست قلبی همه مدیران ارشد گذشته و حال، ولو برای حفظ نام و موقعیت خودشان، ارائه خدمتی ارزنده و ماندگار به ملک و ملت بوده و هست و این که تا چه حد موفق بوده‌اند و هستند، نیازمند بررسی منصفانه، دقیق، نظام‌مند و علمی و در نظر گرفتن همه عوامل مؤثر است. غیر از این هر آنچه گفته شود یا ستایش شیفته‌وار خواهد بود یا قضاوت مغرضانه.

اطلاعات آماری

الف. در طول ۵۳ سال سلطنت پهلوی‌ها ۳۴ نفر تحت عنوان حکمران، فرماندار کل و استاندار پا به این استان گذاشتند؛ یعنی به‌طور متوسط، هر یک ۱ سال و ۶ ماه و ۲۱ روز در گیلان بودند و اگر در نظر بگیریم که برخی از این افراد دوبار به این سمت منصوب شدند، این زمان کمتر هم می‌شود. بدیهی است که عدم ثبات مدیریت، اداره هر سازمان و شرکت کوچکی را هم با مشکل مواجه می‌سازد؛ چه رسد به اداره یک استان

پر جمعیت مثل گیلان.

ب. از بین این عده تنها ۴ نفر زاده گیلان یا اصالتاً گیلانی بودند (۱۲ درصد): حسن رئیس (از خاندان سمیعی)، شاپور میهن، عباس بابک و عطاءالله معتدل.

پ. ۸ نفر غیرگیلانیانی بودند که خود یا بستگانشان در گیلان سابقه کار و اقامت داشتند و مردم نسبت به ایشان یا خانواده‌شان شناخت داشتند (۲۳/۵ درصد): رضا افشار (مسئول مالیه در تشکیلات جنبش جنگل)، باقر عظیمی (کارگزار سابق وزارت خارجه در گیلان)، محمدعلی مجد (فرزند مجدالکتاب شالی قزوینی از پیشکسوتان فرهنگ گیلان)، نادر آراسته (حاکم بندرانزلی)، ارسلان خلعت‌بری (نوه محمدولی خان تنکابنی، فرمانده سپاه مشروطه گیلان)، غلامحسین مفتاح (شهردار پیشین بندرانزلی)، هادی اشتری (برادر میرزا احمد خان اشتری، حکمران گیلان مقارن با نهضت جنگل)، محمود توانا (مدیر سازمان آب استان گیلان).

ت. ۹ نفر پیش از آمدن به گیلان سابقه فرمانداری کل و استانداری داشتند (۲۶/۵ درصد): امیر خواجه نوری (حکمران بروجرد و کردستان و همدان و قزوین)، محمدجواد اسفندیاری (نایب‌الایاله کرمان و خراسان)، نادر آراسته (استاندار مازندران)، محمدعلی کشاورز صدر (استاندار تهران)، عباس حشمتی (استاندار اصفهان)، هادی اشتری (استاندار تهران)، غلامرضا عون جزایری (فرماندار کل همدان)، عطاءالله معتدل (استاندار چهارمحال و کهگیلویه)، محمد طباطبایی (استاندار کرمان).

ث. ۳ نفر دو بار به گیلان اعزام شدند (۹ درصد): رضا علی دیوان‌بیگی (۱۳۱۰ و ۱۳۲۶)، محمدعلی مجد (۱۳۱۹ و ۱۳۲۹)، علی اکبر سیف افشار (